

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ
ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

Крупа Олеся Миронівна

УДК 330.55

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА І СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ НА ОСНОВІ ЦІЛЬОВИХ ПРОГРАМ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку
НАН України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Кизим Микола Олександрович,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем
розвитку НАН України, директор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук
Гейман Олег Айзикович,
Верховна Рада України, голова підкомітету з питань
державної економічної політики, захисту прав
споживачів та споживчої кооперації комітету з
питань економічної політики

кандидат економічних наук, доцент

Васильєв Олексій Вікторович

Харківська національна академія міського
господарства, завідувач кафедри менеджменту
міського та регіонального розвитку

Захист відбудеться «20» січня 2012 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради, шифр Д 64.251.01 у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем
розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, площа Свободи, 5, Держпром,
7-й під'їзд, 8 поверх.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Науково-дослідного центру
індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, площа
Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

Автореферат розісланий «20 » грудня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблемні регіони, які за певними ознаками відстають від інших територій та потребують особливої державної підтримки, існують практично у всіх країнах світу. Не становить винятку і Україна, в якій протягом останніх десятиріч посилюються процеси міжрегіональної диференціації. Наприклад, розбіжність між максимальними та мінімальними значеннями ВРП на душу населення в регіонах країни в 2009 р. становила 6,5 разів; доходів населення –14,3 рази. Така ситуація призводить до виникнення проблемних регіонів, які знаходяться у стані занепаду або соціально-економічної стагнації. У таких регіонах погіршується якість життя населення, демографічні показники відтворення, поглиблюється науково-технологічне відставання від центру. Наявність великої кількості проблемних регіонів в країні значно знижує ефективність національної економіки в цілому.

У цих умовах особливої актуальності набуває впровадження ефективної системи державної підтримки та стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів, в першу чергу за рахунок розробки та реалізації державних цільових програм.

Дослідженню різних аспектів соціально-економічного розвитку проблемних регіонів присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Бабаєва, З. Варналія, Ю. Верланова, О. Геймана, А. Гранберга, М. Долішнього, Ф. Заставного, В. Ігнатова, В. Керецмана, М. Кизима, В. Петросянца, О. Хасбулатова та ін. Проблеми вдосконалення механізму та інструментарію державної підтримки проблемних регіонів, зокрема державно-цільового програмування розглядали З. Бурик, В. Жук, Ж. Захарова, О. Недобега, В. Лукашевич та ін. Проте деякі з питань, пов'язаних із методикою визначення проблемних регіонів з урахуванням рівнів та темпів їх економічного та соціального розвитку, залишаються недостатньо розглянутими. Крім того, на сьогоднішній день ефективність інструментів державної підтримки регіонального розвитку, зокрема державних цільових програм в сфері підтримки проблемних регіонів в Україні низька, а механізм їх розробки недосконалий, про що свідчить зростаюча з року в рік кількість проблемних регіонів.

Наведене вище підтверджує, що необхідність подальшої розробки та поглиблення досліджень, пов'язаних із підвищенням ефективності державної підтримки соціально-економічного розвитку проблемних регіонів на основі цільових програм, є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до теми держбюджетної науково-дослідної роботи Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України «Вплив системної кризи на стратегію соціально-економічного розвитку регіонів в рамках цільової комплексної програми «Україна ХХІ століття: стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку» на 2007-2011 рр.» (№ державної реєстрації

0109U007786), в якій автором проведений аналіз впливу світової фінансово-економічної кризи на розвиток проблемних регіонів України; «Наукове обґрунтування соціально-економічного розвитку проблемних регіонів України» (№ державної реєстрації 0110U008125), в якій автором було запропоновано методичний підхід до оцінки економічного та соціального розвитку регіонів України за допомогою інтегральних показників.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розробка теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної підтримки соціально-економічного розвитку проблемних регіонів на основі цільових програм.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі задачі:

- удосконалити механізм розробки та реалізації цільових програм підтримки соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країни;
- розробити методичний підхід до оцінки економічного та соціального розвитку регіонів України;
- запропонувати методичний підхід до ідентифікації проблемних регіонів країни на основі визначення рівнів їх соціально-економічного розвитку;
- розробити методичне забезпечення діагностики причин виникнення проблем в соціально-економічному розвитку регіонів України;
- доповнити класифікацію цільових програм, спрямованих на підтримку соціально-економічного розвитку проблемних регіонів;
- обґрунтувати методичне забезпечення побудови системи моніторингу виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів;
- удосконалити класифікацію регіонів країни за рівнями та темпами їх соціально-економічного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації державної підтримки і стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів країни.

Предмет дослідження – теоретико-методичні підходи до визначення напрямів державної підтримки проблемних регіонів в цільових програмах.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою дисертації є роботи вітчизняних і зарубіжних економістів, у тому числі положення класичної економічної теорії, теорій та концепцій регіонального розвитку, законодавчі та нормативно-правові акти України.

При написанні дисертаційної роботи були застосовані такі методи дослідження: *системного аналізу і синтезу* – для визначення особливостей соціально-економічного розвитку регіонів України та проблем, що його супроводжують; *абстрактно-логічний* – для узагальнення сучасних наукових концепцій і підходів щодо побудови системи державної підтримки регіонального розвитку; *системно-логічний* – для визначення чинників, що впливають на економічний та соціальний розвиток регіонів; *графічний* – для ілюстрації висновків, отриманих у результаті дослідження; *ентронії* – для розрахунку інтегральних показників оцінки економічного та соціального розвитку

регіонів України; *економіко-математичне моделювання* – для аналізу взаємозв'язку між досліджуваними явищами; *матричний підхід* – для побудови матриць з ідентифікації типів регіонів країни; *когнітивного моделювання* – для обґрунтування взаємозв'язку показників діагностики з метою уточнення напрямів державної підтримки економічного розвитку проблемних регіонів

Інформаційну базу дослідження склали офіційні матеріали Державного комітету статистики України, теоретичні та методичні розробки провідних вітчизняних і закордонних фахівців у сфері дослідження розвитку проблемних регіонів, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретичних і методичних засад обґрунтування механізму державної підтримки і стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів на основі цільових програм. Найвагомішими науковими результатами, які покликані розкрити сутність і зміст дисертації, мають наукову новизну і виносяться на захист, є такі:

набули подальшого розвитку:

- методичний підхід до визначення проблемних регіонів країни, який, на відміну від існуючих, базується на застосуванні матричного підходу позиціонування регіонів з метою визначення першочерговості державної підтримки їх економічного та соціального розвитку;

- методичні положення з удосконалення механізму розробки та реалізації цільових програм стимулювання розвитку проблемних регіонів країни, що, на відміну від існуючих, передбачають формування п'яти взаємопов'язаних блоків: проблеми, цілі, ресурси, шляхи та контроль; впровадження яких підвищить ефективність державної підтримки проблемних регіонів;

- методичний підхід до оцінки економічного та соціального розвитку регіонів країни, який, на відміну від існуючих, передбачає формування таких компонент: для оцінки економічного розвитку – промисловість, сільське господарство, послуги, доходи бюджету, інвестиції; для оцінки соціального розвитку – матеріальне благополуччя, демографічний розвиток, зайнятість;

- методичне забезпечення діагностики причин виникнення проблем в соціально-економічному розвитку регіонів України шляхом обґрунтування трьох рівнів діагностичних досліджень та застосування когнітивної моделі взаємозв'язку показників діагностики для уточнення напрямів державної підтримки економічного розвитку проблемних регіонів;

удосконалено:

- методичне забезпечення побудови системи моніторингу виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів шляхом доповнення її такими елементами, як цілі та завдання, принципи, методи та індикатори моніторингу, інтерпретація отриманої інформації, прогнозування потенційних змін та визначення послідовних етапів проведення моніторингу цільових програм підтримки проблемних регіонів;

- класифікацію цільових програм підтримки проблемних регіонів шляхом застосування ієрархічного методу побудови класифікацій, яка, на відміну від існуючих, передбачає п'ять рівнів класифікації цільових програм у відповідності до виділених ознак;

- класифікацію регіонів країни за рівнями їх економічного та соціального розвитку, яка, на відміну від існуючих, поєднує такі ознаки, як рівні та темпи економічного й соціального розвитку регіонів, та дозволяє диференціювати напрями державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів в залежності від їх типу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблене теоретико-методичне забезпечення дозволить покращити якість та ефективність управлінських рішень в сфері підтримки та стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів України на основі цільових програм.

Впровадження наукових здобутків, представлених в дисертації, дозволить:

- підвищити ефективність вибору напрямів стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів;

- проводити обґрунтовану оцінку рівнів економічного та соціального розвитку регіонів країни;

- покращити якість державних цільових програм з підтримки та стимулювання розвитку проблемних регіонів.

Прикладні результати дисертаційної роботи впроваджені у роботі Головного управління економіки Харківської обласної державної адміністрації, зокрема при розробці Стратегії сталого розвитку Харківської області до 2020 р. (довідка № від).

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основі теоретичні, методичні та практичні результати досліджень, висновки й рекомендації, що представлені в роботі, доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2008 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2010 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technicami – 2010» (Premysl, 2010 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (м. Харків, 2011 р.)

Особистий внесок здобувача. Наукові результати дисертації є особистим здобутком автора. Особистий внесок здобувача у наукових працях, опублікованих в співавторстві, зазначено у п. 2 за списком робіт в авторефераті.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 8 наукових робіт, серед яких 4 статті у фахових виданнях. Загальний обсяг 3,56 ум.-друк. арк. Особисто авторові належать 3,3 ум.-друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел (162 найменування) та 7 додатків на 58 сторінках. Робота містить 54 таблиць та 46 рисунків. Робота викладена на 243

сторінках машинописного тексту, основна частина – на 152 сторінках машинописного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розглянуто загальну характеристику дисертаційної роботи, обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, викладено методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведені дані щодо їх апробації.

У першому розділі **«Оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України та аналіз практики їх державної підтримки»** представлений аналіз основних проблем соціально-економічного розвитку регіонів України, що базується на базових індикаторах економічного та соціального розвитку; обґрунтовано методичний підхід до оцінки економічного та соціального розвитку регіонів України; узагальнено вітчизняну та зарубіжну практику визначення і стимулювання розвитку проблемних регіонів.

Як свідчить історичний досвід, майже в усіх країнах світу існує певна, більша або менша нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, яка зазвичай є достатньо стійкою у часі. Така ситуація сприяє створенню проблемних регіонів, які відстають від розвинутих за основними показниками економічного та соціального розвитку. Виходячи із сутності проблемних регіонів, вітчизняного та зарубіжного законодавства, наявності доступної статистичної інформації та існуючого науково-практичного досвіду, в дисертаційній роботі запропоновано ідентифікувати регіони країни як проблемні на двох рівнях:

- експрес-аналіз базових індикаторів економічного та соціального розвитку;
- поглиблений аналіз рівні економічного та соціального розвитку на основі системи часткових та інтегральних показників.

В роботі запропоновані такі базові індикатори експрес-аналізу: ВРП на душу населення для економічного розвитку та доходи населення й зайнятість для соціального розвитку. Значення граничних допустимих відхилень індикаторів економічного та соціального розвитку від середнього рівня по країні встановлюються на підставі законодавства України, а також з урахуванням зарубіжної практики дослідження депресивних територій. Для показників-стимуляторів соціально-економічного розвитку (ВРП на одну особу, доходи населення) граничний рівень відносного відхилення від середнього значення по країні становить 0,75, для показників-дестимуляторів (рівень безробіття) – 1,25. Відповідно, регіони, в яких відношення ВРП і доходів населення до середніх по країні нижче 0,75 та відношення рівня безробіття до середнього по країні вище 1,25 являються проблемними (табл. 1).

Отже, протягом досліджених десяти років кількість проблемних регіонів в Україні зростає з одного до чотирьох. Аналогічну ситуацію можна простежити, якщо

визначати проблемні регіони за кожним індикатором окремо.

Так , якщо в 2000 р. за індикатором відношення ВРП на одну особу до середнього по країні проблемними було визнано 5 регіонів (Закарпатський, Кіровоградський, Тернопільський, Чернівецький, м. Севастополь), то в 2009 р. їх кількість збільшилась до 15 (Вінницький, Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський, Кіровоградський, Львівський, Рівненський, Сумський , Тернопільський, Херсонський, Хмельницький, Черкаський, Чернігівський, Чернівецький регіони).

Таблиця 1

Проблемні регіони України за індикаторами експрес-аналізу економічного та соціального розвитку в 2000-2009 рр.

Рік	Кількість проблемних регіонів	Перелік проблемних регіонів
2000	1	Чернівецький
2001	2	Тернопільський, Чернівецький
2002	2	Тернопільський, Чернівецький
2003	2	Житомирський, Тернопільський
2004	2	Тернопільський, Чернівецький
2005	2	Житомирський, Чернівецький
2006	1	Чернівецький
2007	1	Рівненський
2008	3	Житомирський, Рівненський, Тернопільський
2009	4	Закарпатський, Рівненський, Сумський, Тернопільський

За індикатором відношення рівня зареєстрованого безробіття до середнього по країні в 2000 р. проблемним було визнано тільки один регіон – Чернівецький. У 2009 р. ситуація із зайнятістю в цьому регіоні покращилась, проте кількість проблемних збільшилась вже до 4 (Закарпатський, Рівненський, Сумський, Тернопільський).

За індикатором відношення доходів населення до середнього по країні в 2000-2009 рр. до переліку проблемних майже в кожному році потрапляли Волинський, Житомирський, Закарпатський, Івано-Франківський, Кіровоградський, Миколаївський, Рівненський, Сумський, Тернопільський, Херсонський, Хмельницький, Черкаський , Чернівецький, Чернігівський, м. Севастополь.

На рис. 1 представлена динаміка утворення проблемних регіонів України за одним, двома та трьома індикаторами. З рисунку видно, що протягом 2000-2009 рр. зростала кількість проблемних регіонів, визначених за двома та трьома індикаторами, що свідчить про поглиблення проблем їх соціально-економічного розвитку.

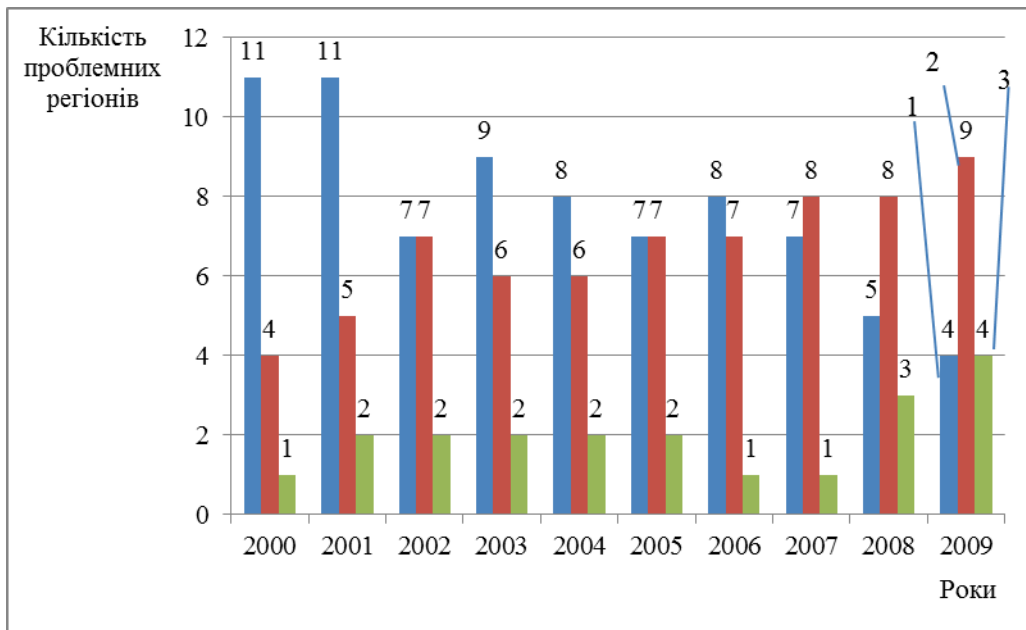

Рис. 1 Динаміка утворення проблемних регіонів України за індикаторами експрес-аналізу економічного та соціального розвитку в 2000-2009 рр.: 1 – один індикатор; 2 – два індикатора; 3 – три індикатори.

З метою більш глибокого аналізу економічного та соціального розвитку регіонів України в роботі запропоновано методичний підхід до оцінки економічного та соціального розвитку регіонів країни за допомогою системи часткових та інтегральних показників, розрахованих з урахуванням ентропії процесів соціально-економічного розвитку. Формування системи базових показників для оцінки рівня економічного й соціального розвитку регіону має відповідати таким вимогам:

- вихідні дані для оцінки мають бути доступними в регіональному розрізі;
- часткові показники мають бути однаковим для всіх регіонів країни;
- система показників має бути прозорою та чітко ідентифікувати основні напрями економічного й соціального розвитку регіону;
- оцінка рівнів економічного й соціального розвитку регіонів країни повинна виявляти проблемні регіони, які потребують державної підтримки для стимулювання свого розвитку.

Оцінювання економічного та соціального розвитку передбачає передбачає формування таких компонент: для оцінки економічного розвитку – промисловість, сільське господарство, послуги, доходи бюджету, інвестиції; для оцінки соціального розвитку – матеріальне благополуччя, демографічний розвиток, зайнятість.

У роботі розраховані інтегральні показники економічного розвитку (I_{EP}) регіонів України за 2002-2009 рр. На рис. 2 представлено розподілення регіонів України за інтегральним показником економічного розвитку в 2009 р.

Отже, за рівнем економічного розвитку в 2009 р. лідирували Дніпропетровський, Донецький, Харківський, Одеський, Полтавський регіони; відставали – Чернівецький, Тернопільський, Закарпатський, Житомирський та Волинський регіони.

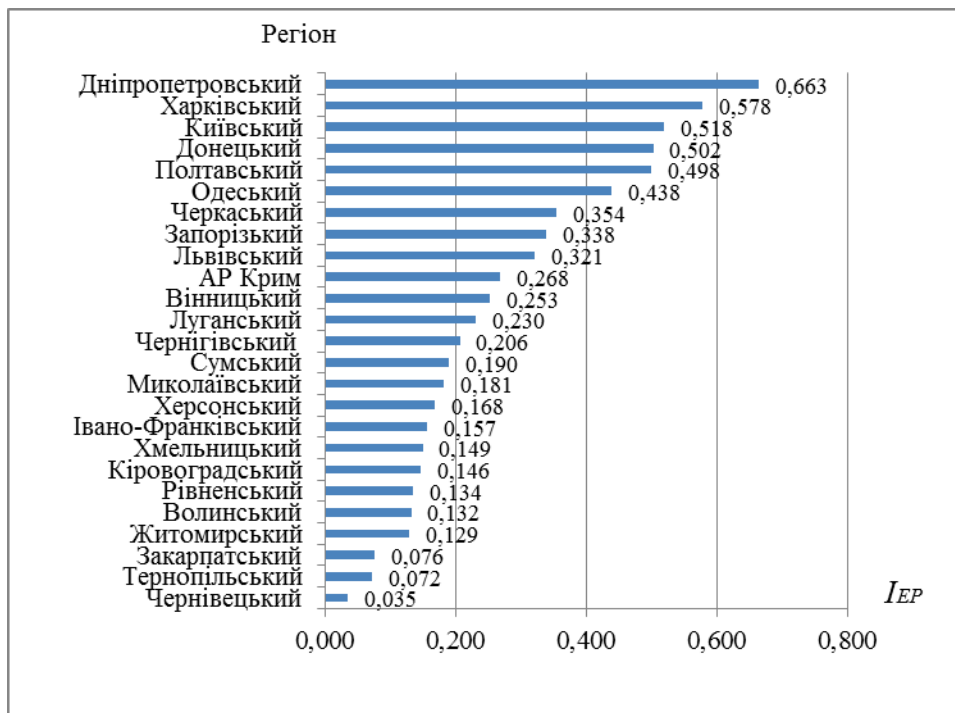

Рис. 2. Розподілення регіонів України за інтегральним показником економічного розвитку

Протягом 2002-2009 рр. в Україні сформувалась група проблемних регіонів за рівнем економічного розвитку. Це, в першу чергу, Чернівецький, Тернопільський, Закарпатський, Житомирський, Волинський, Рівненський регіони. Саме вони потребують першочергових заходів, спрямованих на стимулювання економічного зростання.

Згідно із запропонованим підходом, розраховані інтегральні показники соціального розвитку (I_{CP}) регіонів України в 2002-2009 рр. На рис. 3 представлено розподілення регіонів України за цим показником в 2009 р.

У відповідності до значень інтегрального показника соціального розвитку в 2009 р. лідирували Донецький, Дніпропетровський, Одеський, Львівський регіони. У 2002-2009 рр. стабільно високий рівень соціального розвитку був притаманний Донецькому та Дніпропетровському регіонам. Динаміка соціального розвитку інших регіонів не була такої усталеною. Зокрема, Одеський регіон переміщався між другим та сьомим місцями. Львівський регіон в 2009 р. посів четверте місце порівняно із шостим у 2002 р. Необхідно відзначити, що високі значення інтегрального показника соціального розвитку в західних регіонах країни (Львівський, Закарпатський, Івано-Франківський) були досягнуті за рахунок компоненти «Демографічний розвиток», а саме порівняно високого рівня народжуваності та низького рівня смертності населення цих регіонів. У цілому можна стверджувати, що економічний та соціальний розвиток регіонів України не має однакової спрямованості (за винятком Донецького та Дніпропетровського регіонів).

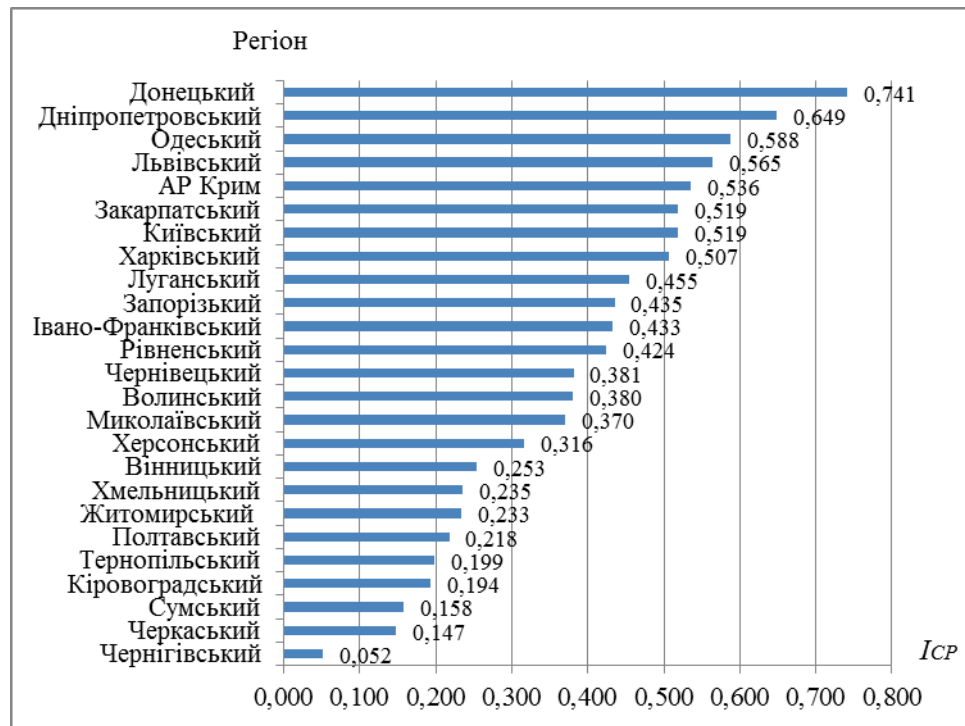

Рис. 3 Розподілення регіонів України за інтегральним показником соціального розвитку

Тобто, для регіонів з високими рівнями економічного розвитку (наприклад, Харківський та Полтавський) притаманні середні рівні соціального розвитку. Крім того, існує велика кількість проблемних регіонів з низькими рівнями як економічного, так і соціального розвитку (Чернігівський, Вінницький, Кіровоградський, Тернопільський, Херсонський тощо).

Отже, як експрес-аналіз основних індикаторів, так і поглиблений аналіз інтегральних показників економічного та соціального розвитку регіонів України, вказують на наявність низки проблемних регіонів.

У другому розділі **«Науково-методичне забезпечення ідентифікації та діагностики проблемних регіонів»** запропоновано методичний підхід до ідентифікації проблемних регіонів, обґрунтовано методичне забезпечення діагностики причин виникнення проблем в соціально-економічному розвитку регіонів, проведено визначення та діагностика проблемних регіонів України.

Для більш чіткої ідентифікації проблемних регіонів запропонована така класифікацію регіонів України, що базується на рівнях економічного та соціального розвитку (рис. 4).

Методичний підхід до ідентифікації проблемних регіонів базується на застосуванні наведеної класифікації видів регіонів за рівнями економічного та соціального розвитку.

Економічний розвиток регіону визначається за допомогою інтегрального показника економічного розвитку та темпів його зміни у часі. Так за рівнем економічного розвитку регіони діляться на високорозвинуті, середньорозвинуті,

слаборозвинуті, а за темпами економічного розвитку – регіони, що динамічно розвиваються, депресивні та кризові.

Соціальний розвиток регіонів визначається за рівнем інтегрального показника соціального розвитку та темпів його зміни у часі. За рівнем соціального розвитку бувають регіони з високими, середніми та низькими доходами на одну особу, за темпами соціального розвитку - регіони з високими, середніми та низькими темпами соціального зростання.

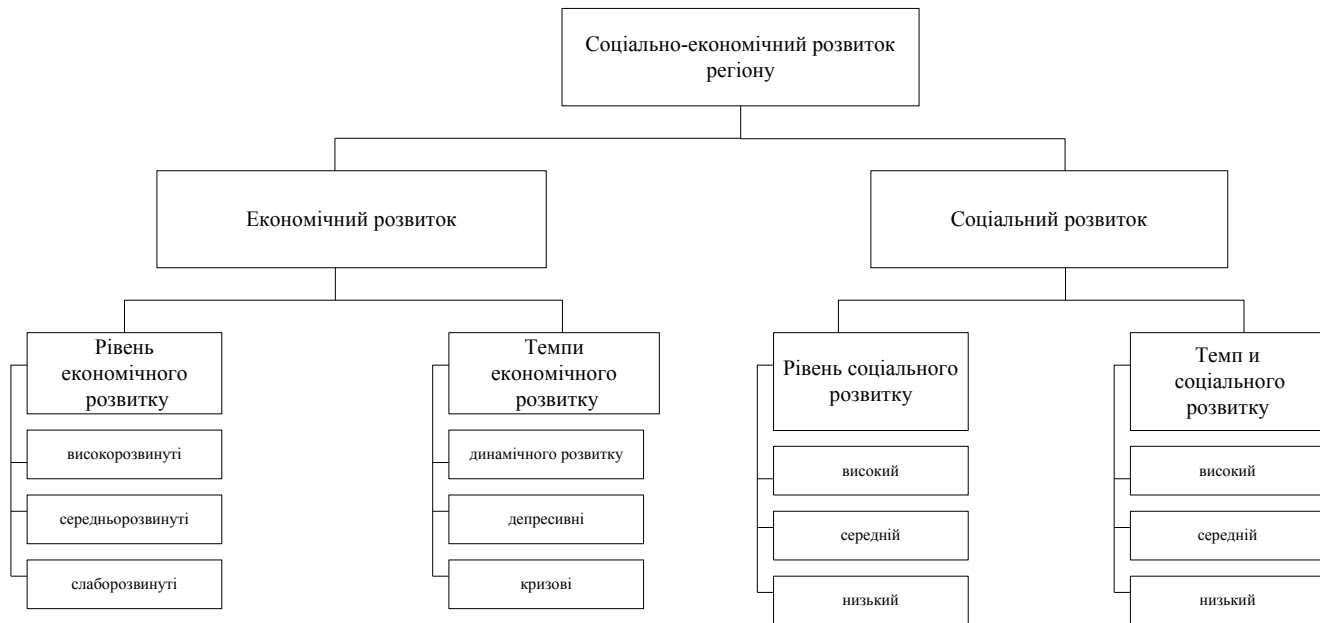

Рис. 4 Класифікація регіонів України за рівнями та темпами економічного та соціального розвитку

Використовуючи матричний підхід, у відповідності до визначених показників, будуються дві матриці, що визначають економічний та соціальний розвиток регіонів України. Матриці мають дев'ять квадрантів, границі яких визначаються шляхом розподілу вихідного масиву даних за обґрунтованими показниками на три частини методом золотого перетину.

У залежності від існуючих умов, особливостей розвитку об'єкту, його властивостей та ролі, що він виконує в системі виділяється дев'ять функцій розподілу вибірки, що досліджується: хаос, розвиток елементів, розвиток властивостей, розвиток відносин, баланс функцій розвитку і збереження, збереження відносин, збереження властивостей, збереження елементів, колапс.

Аналіз довів, оцінку регіонів України необхідно проводити з використанням функції, що дозволяють отримати процентний розподіл шкали за функцією розвитку елементів: $[0,0;0,328)$, $(0,329;0,735)$, $(0,736;1,0]$.

У табл. 3 представлені результати ідентифікації регіонів України за рівнем та темпами економічного розвитку в 2009 р. Аналогічні результати щодо визначення типу регіонів отримані за рівнями та темпами їх соціального розвитку.

Використовуючи матричний підхід були побудовані матриці ідентифікації регіонів України за рівнем та темпами економічного розвитку та соціального розвитку. Аналіз довів, що в 2009 р. жоден з регіонів України не потрапив до групи регіонів-локомотивів економічного розвитку, внаслідок зниження рівнів економічного розвитку. Натомість в 2008 р. до регіонів-локомотивів економічного розвитку потрапив Дніпропетровський регіон.

Таблиця 3

Ідентифікація регіонів за економічним розвитком у 2009 р.

Регіон	Рівень економічного розвитку		Темпи зміни економічного розвитку (стандартизовані)		Характеристика регіону за рівнем економічного розвитку
	значення	характеристика	значення	характеристика	
АР Крим	0,268	Низький	0,593	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Вінницька	0,253	Низький	0,148	Кризові	Проблемні регіони
Волинська	0,132	Низький	0,741	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Дніпропетровська	0,663	Середній	0,889	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Донецька	0,502	Середній	0,333	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Житомирська	0,129	Низький	0,296	Кризові	Проблемні регіони
Закарпатська	0,076	Низький	0,370	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Запорізька	0,338	Середній	0,815	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Івано-Франківська	0,157	Низький	0,074	Кризові	Проблемні регіони
Київська	0,518	Середній	0,926	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Кіровоградська	0,146	Низький	0,111	Кризові	Проблемні регіони
Луганська	0,230	Низький	0,852	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Львівська	0,321	Низький	0,704	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Миколаївська	0,181	Низький	0,185	Кризові	Проблемні регіони
Одеська	0,438	Середній	0,778	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Полтавська	0,498	Середній	0,481	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Рівненська	0,134	Низький	0,222	Кризові	Проблемні регіони
Сумська	0,190	Низький	0,630	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Тернопільська	0,072	Низький	0,444	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Харківська	0,578	Середній	0,963	Динамічного розвитку	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Херсонська	0,168	Низький	0,037	Кризові	Проблемні регіони
Хмельницька	0,149	Низький	0,519	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Черкаська	0,354	Середній	0,259	Кризові	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Чернівецька	0,035	Низький	0,556	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги
Чернігівська	0,206	Низький	0,667	Депресивні	Регіони, що потребують підвищеної уваги

До групи проблемних регіонів з низьким рівнем та кризовими темпами економічного розвитку було віднесено: Вінницьку, Житомирську, Івано-Франківську,

Кіровоградську, Миколаївську, Рівненську та Херсонську області. Ці регіони знаходяться у край важкому економічному стані, який характеризується глибокою стагнацією і потребують першочергової державної підтримки у відповідності до державної стратегії регіонального розвитку.

До групи регіонів, які потребують підвищеної уваги з боку держави з низьким рівнем економічного розвитку та повільними (депресивними) темпами його зміни потрапили АР Крим, Закарпатська, Львівська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області. Ці регіони знаходяться на межі з групою проблемних регіонів та в деякі роки з 2002 по 2008 рр. потрапляли до неї.

Найбільш складна ситуація склалася у соціальному розвитку Житомирської, Тернопільської, Херсонської та Черкаської областей України. Це група проблемних регіонів з низькими рівнями та темпами соціального розвитку, які потребують першочергової державної підтримки.

Кінцевий результат ідентифікації проблемних регіонів України за показниками соціально-економічного розвитку представлено в матриці «економічний розвиток – соціальний розвиток» (рис. 5).

Економічний розвиток				
Локомотиви росту				
Підвищеної уваги	Сумський Тернопільський Хмельницький Черкаський Чернівецька Чернігівська Львівський	АР Крим Луганська Волинська Львівська Закарпатська Одеська Запорізька Полтавська Київська Харківська Дніпропетровська	Донецька	
Проблемні регіони	Вінницький Житомирський Кіровоградський Рівненський Херсонський	Івано-Франківський Миколаївський		
	Проблемні регіони	Середнього рівня	Високого рівня	Соціальний розвиток

Рис. 5 Розташування регіонів за рівнями соціально-економічного розвитку на матриці «економічний розвиток – соціальний розвиток»

Таким чином, Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Рівненська та Херсонська області були ідентифіковані як проблемні за рівнями економічного та соціального розвитку.

Наступним етапом вдосконалення державної підтримки проблемних регіонів є поглиблена діагностика причин виникнення проблем в їх розвитку. Логічний аналіз дозволяє зробити припущення, що на розмір ВРП здійснюють вплив такі чинники, як експортно-імпортна орієнтація та структура економіки регіону, рівні інноваційного

розвитку та розвитку малого бізнесу, банківське кредитування, інвестиційна активність, бюджетне забезпечення. Зазначене аналітичне припущення дозволило побудувати когнітивну модель взаємозв'язку основних чинників, що впливають на економічний розвиток регіону, вимірюваний через ВРП. За допомогою кореляційного аналізу було встановлено, що найбільш вагомий вплив на зміни ВРП здійснюють експортно-імпортна орієнтація (0,75) та структура економіки (0,65) регіону, що в свою чергу залежать від інших досліджуваних чинників. Негативний вплив рівня інноваційного розвитку на експортно-імпортну орієнтацію та структуру економіки пояснюється низькою інноваційною активністю більшості підприємств України та тривалими термінами впровадження інновацій у виробництво.

Представлена когнітивна модель справедлива для всіх регіонів України та дозволяє обґрунтувати напрями діагностики причин виникнення проблем в розвитку проблемних регіонів.

Аналіз причин виникнення проблем в цих регіонах свідчить, що практично за всіма показниками, що визначають економічний розвиток, ці області займали найнижчі місця серед інших областей України. Діагностика проблем в економічному розвитку регіонів України, ідентифікованих як проблемні, дозволяє обґрунтувати пріоритетність напрямів державної підтримки та стимулювання регіонального розвитку (табл. 4).

Таблиця 4

Пріоритетність напрямів державної підтримки розвитку проблемних регіонів за результатами діагностики проблем їх економічного розвитку

Регіон	Напрямок державної підтримки						
	Підвищення конкурентоспроможності продукції, стимулювання експорту	Стимулювання інвестиційної діяльності	Збільшення доходів місцевого бюджету	Розвиток промислового виробництва	Стимулювання інноваційної діяльності	Розвиток банківської інфраструктури	Розвиток малого підприємництва
Вінницький	3	2	3	3	1	3	4
Житомирський	4	2	3	5	2	1	4
Кіровоградський	2	2	3	4	6	1	5
Рівненський	2	2	3	4	5	2	1
Херсонський	2	1	1	3	4	4	4

Так, наприклад, у Вінницькій області найгірша ситуація склалася у сфері інноваційного розвитку. За питомою вагою інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції область замала в 2009 р. 21 місце серед інших регіонів України. Державна підтримка розвитку Вінницької області має бути спрямована також на стимулювання інвестиційної діяльності, розвиток банківської системи та малого підприємництва.

У третьому розділі «Удосконалення механізму державної підтримки проблемних регіонів» представлені рекомендації щодо удосконалення механізму розробки і реалізації державної і регіональних цільових програм підтримки

проблемних регіонів, визначені методичні положення з вибору інструментів державної підтримки проблемних регіонів, обґрунтовано методичне забезпечення побудови системи моніторингу виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів.

Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчать, що механізм державної підтримки проблемних регіонів має базуватися на програмно-цільовому підході. В роботі удосконалено класифікацію цільових програм за допомогою ієрархічного методу на базі таких критеріїв, як рівень реалізації, ефективність реалізації, джерела фінансування, спрямованість програмних заходів (рис. 6).

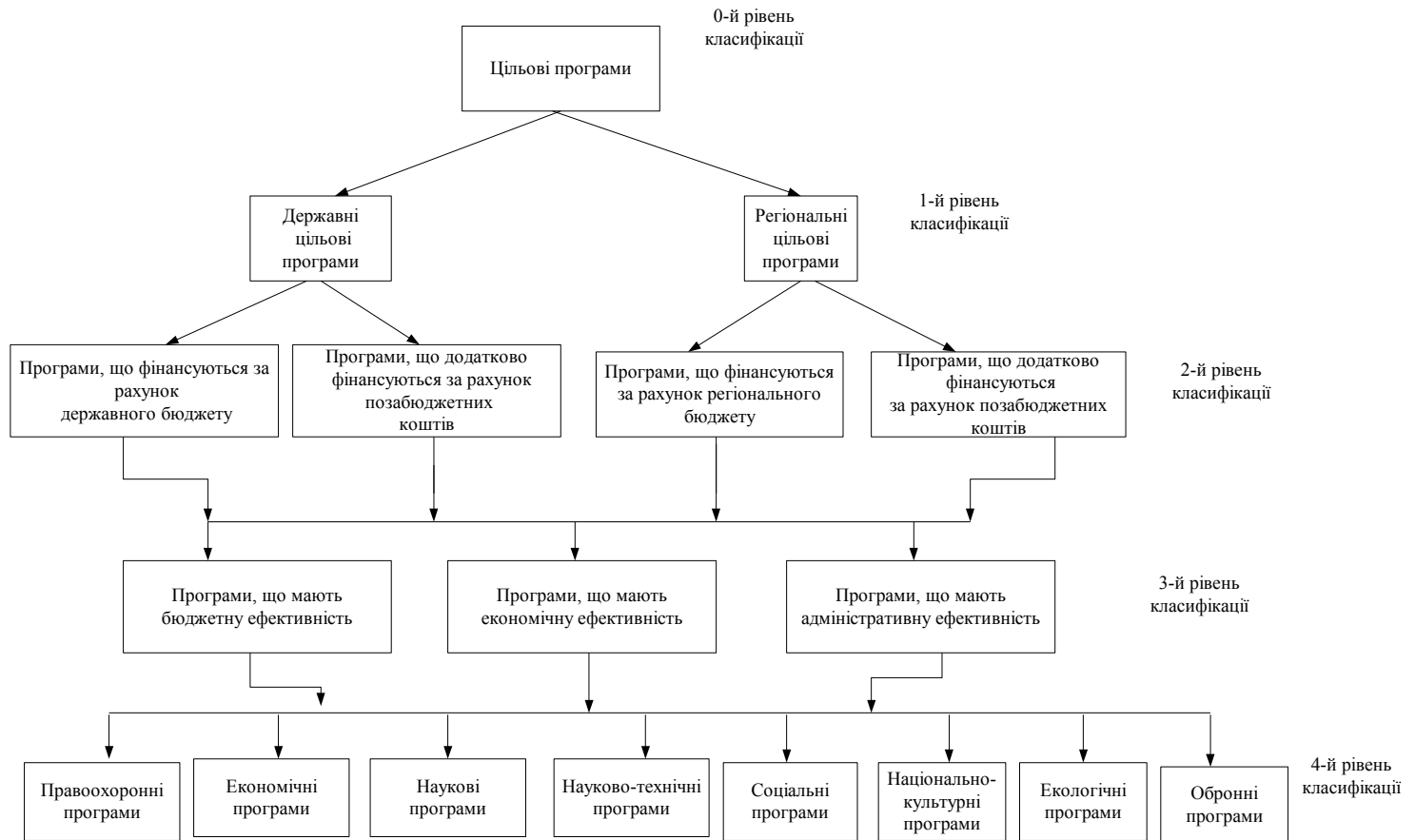

Рис. 6 Ієрархічна система класифікації цільових програм

Запропонований механізм розробки державних та регіональних цільових програм складається з п'яти взаємопов'язаних елементів або блоків: проблеми, цілі, ресурси, шляхи та контроль (рис. 7).

Перший блок – «Проблеми» передбачає визначення ключових та другорядних проблем соціально-економічного розвитку, що існують в регіоні. У якості індикаторів соціально-економічного розвитку можна застосувати показники, за допомогою яких в роботі була проведена ідентифікація проблемних регіонів України: ВРП на одну особу, рівень доходів та безробіття населення, а також показники комплексної діагностики проблем соціально-економічного розвитку.

Другий блок «Цілі» ґрунтується на визначенні головної мети та пов'язаних з нею деталізованих цілей подолання проблем соціально-економічного розвитку, наприклад,

головна мета – прискорення темпів економічного розвитку Харківської області завдяки досягненню таких деталізованих цілей: розвиток наукоємного виробництва, створення інноваційного кластеру машинобудівних підприємств та ін.

Визначення оптимального розміру ресурсів із застосуванням допоміжних методів (блок 3) та заходів з досягнення цілей (блок 4) створює ядро цільової програми.

Нарешті, блок 5 – «Контроль» передбачає розробку й впровадження заходів зі стратегічного й оперативного контролю за втіленням цільової програми.

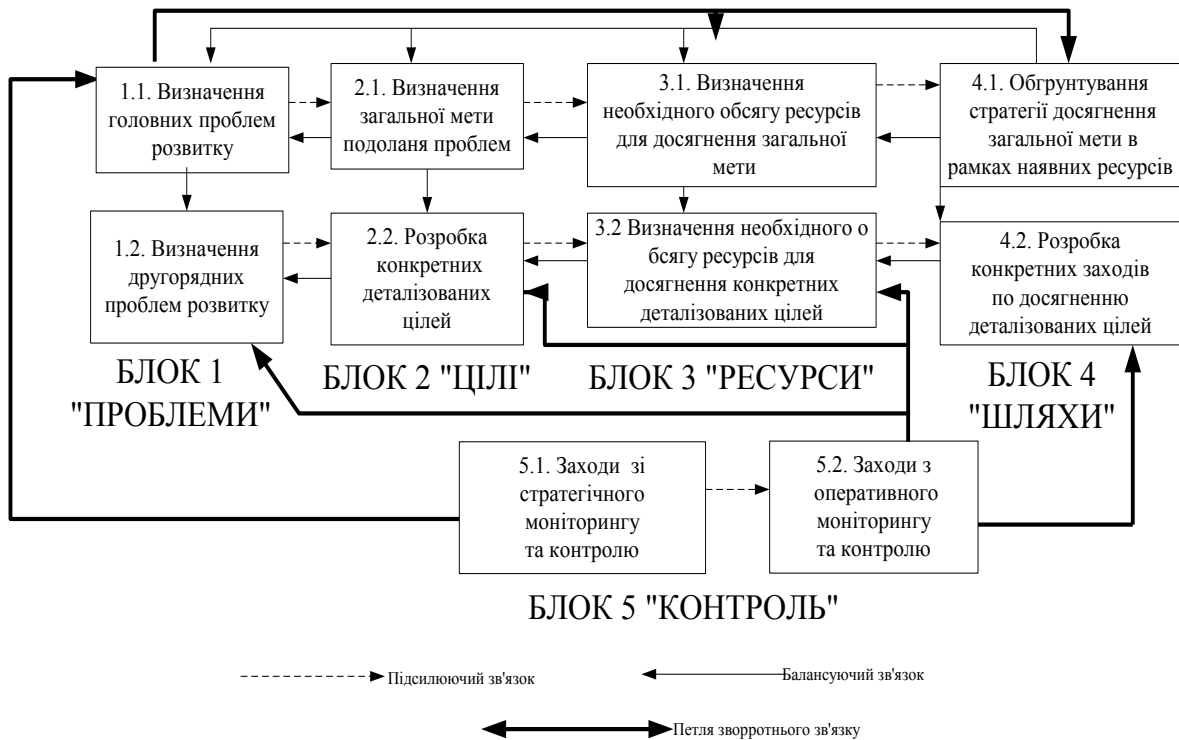

Рис. 7 Механізм розробки державних й регіональних цільових програм

Практика економічно розвинених країн світу свідчить, що існує багато інструментів державної підтримки проблемних регіонів, які запропоновано об'єднати в такі групи: цільові, законодавчо-адміністративні, фінансово-кредитні, інноваційно-організаційні, структурні, митні.

Аналіз довів, що, наприклад, основними чинниками зростання ВРП Харківській області залишаються субвенції і дотації, при досить низькій ефективності реалізації цільових програм.

Для того щоб максимально ефективно реалізовувати стратегію сталого розвитку Харківської області, необхідно здійснювати моніторинг реалізації цільових програм, що діють на території регіону, результати якого дозволять визначити момент здійснення впливу на чинники соціально-економічного розвитку.

У роботі запропоновано систему моніторингу виконання цільових програм з підтримки соціально-економічного розвитку проблемних регіонів доповнити такими складовими: цілі та завдання, принципи, методи та індикатори моніторингу,

інтерпретація отриманої інформації, прогнозування потенційних змін. В основі моніторингу цільових програм підтримки проблемних регіонів знаходяться індикатори, якими виступають показники, що дозволяють визначити ефективність виконання окремих заходів цільової програми, ступінь досягнення поставлених цілей тощо. Схема процесу моніторингу виконання цільових програм представлена на рис. 8.

Рис. 8 Схема процесу моніторингу виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів

Таким чином, впровадження запропонованих рекомендацій з організації системи моніторингу виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів здатне забезпечити на практиці ефективну реалізацію цільової програми та створити передумови для поштовху соціально-економічного розвитку проблемних регіонів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного в роботі узагальнення теорії та практики державного регулювання регіонального розвитку, отримало подальший розвиток вирішення наукового завдання з обґрунтування теоретико-методичного забезпечення державної підтримки і стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів на основі цільових програм. Отримані наукові результати дають можливість зробити такі висновки:

1. Доведено, що механізм розробки та реалізації цільових програм підтримки проблемних регіонів країни має базуватися на п'яти взаємопов'язаних блоків: проблеми, цілі, ресурси, шляхи та контроль. Впровадження таких елементів механізму на практиці дозволить забезпечити безперервний процес визначення ключових та другорядних проблем соціально-економічного розвитку регіонів; обґрунтування мети та пов'язаних із нею цілей, спрямованих на подолання проблем соціально-економічного розвитку; визначення оптимального обсягу ресурсів для їх досягнення та заходів стратегічного й

оперативного контролю за ходом реалізації програми.

2. Запропоновано систему моніторингу виконання цільових програм з підтримки соціально-економічного розвитку проблемних регіонів доповнити такими складовими: цілі та завдання, принципи, методи та індикатори, інтерпретація отриманої інформації, прогнозування потенційних змін. Моніторинг виконання цільових програм підтримки проблемних регіонів запропоновані здійснювати за такими етапами: планування; підготовка; збір даних; складання звітної документації; використання результатів для вдосконалення управління та реалізації цільової програми підтримки проблемних регіонів. Удосконалена таким чином система моніторингу виконання цільових програм забезпечить значну економію державних коштів шляхом підвищення прозорості їх використання.

3. Обґрунтовано, що оцінка економічного та соціального розвитку регіонів країни має проводитися з урахуванням ентропії процесів соціально-економічного розвитку на основі таких компонент: для оцінки економічного розвитку – промисловість, сільське господарство, послуги, доходи бюджету, зайнятість; для оцінки соціального розвитку – матеріальне благополуччя, демографічний розвиток, зайнятість. Розраховані інтегральні показники економічного та соціального розвитку регіонів країни мають бути покладені в основу ідентифікації типів регіонів.

4. На основі запропонованого в роботі методичного підходу до ідентифікації проблемних регіонів країни було побудовано дві проміжних «рівень економічного розвитку – темпи економічного розвитку», «рівень соціального розвитку – темпи соціального розвитку» та одну кінцеву матрицю «економічний розвиток – соціальний розвиток» для позиціонування регіонів України у відповідних квадрантах, межі яких визначені методом золотого перетину для функції «розвиток елементів». Це дозволило ідентифікувати Вінницьку, Житомирську, Кіровоградську, Рівненську та Херсонську області України як проблемні.

5. Діагностика причин виникнення проблем в соціально-економічному розвитку регіонів України шляхом обґрунтування трьох рівнів діагностичних досліджень та застосування когнітивної моделі взаємозв'язку показників діагностики для уточнення напрямів державної підтримки економічного розвитку проблемних регіонів дозволила визначити пріоритетність напрямів державної підтримки економічного розвитку проблемних регіонів. Наприклад, для Вінницької області державна підтримка має бути спрямована на стимулювання інвестиційної діяльності, розвиток банківської системи та малого підприємництва. У Житомирській області доцільно стимулювати зовнішньоекономічну діяльність; інноваційно-інвестиційну діяльність; розвиток банківської сфери та малого підприємництва.

6. Запропонована класифікація цільових програм підтримки проблемних регіонів шляхом застосування ієрархічного методу побудови дозволяє виділити такі типи програм: на нульовому рівні – цільові програми; на першому рівні – державні та регіональні цільові програми; на другому рівні – програми, що фінансуються за рахунок державного бюджету, програми, що додатково фінансуються за рахунок позабюджетних коштів, програми, що фінансуються за рахунок регіонального бюджету, програми, що фінансуються додатково за рахунок позабюджетних коштів; на третьому рівні класифікації – програми, що мають

економічну ефективність, програми, що мають бюджетну ефективність, програми, що мають адміністративну ефективність; на четвертому рівні класифікації – правоохоронні, економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, науково-культурні, екологічні, оборонні програми. Розроблена класифікація дозволяє структурувати сукупність існуючих видів цільових програм з метою підвищення обґрунтованості їх застосування для вирішення різних проблем регіонального розвитку.

7. Обґрунтовано, що класифікація регіонів країни має базуватися на таких ознаках як рівні та темпи їх економічного й соціального розвитку. Такий підхід дозволяє отримати перелік чітко диференційованих типів регіонів, для кожного з яких доцільно розробляти свій комплекс заходів державної підтримки та стимулювання їх розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Крупа О.М. Проблеми стимулювання регіонального розвитку в Україні / О. М. Крупа // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць.- Вип. 265: В 9 т.- Т. VI. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. - с. 1678-1685.

2. Крупа О. М. Идентификация проблемных регионов Украины по уровню социально-экономического развития / О. М. Крупа, Н. В. Беликова // БизнесИнформ. - 2010.- № 7. - с. 17-22.

Особистий внесок: запропоновані базові положення методичного підходу до ідентифікації проблемних регіонів за рівнями їх економічного та соціального розвитку.

3. Крупа О. М. Фінансове забезпечення державної підтримки розвитку проблемних територій в Україні / О. М. Крупа // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць. - Івано-Франківськ: Плай, 2010. - № 1(15). - с. 274-284.

4. Крупа О. М. Методичний підхід до діагностики проблем соціально-економічного розвитку регіону / О. М. Крупа // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. - Випуск 263: В 9 т. - Т. III. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. - с.722-726.

Матеріали конференцій:

5. Крупа О. М. Механизм идентификации проблемных регионов украины по уровню социально-экономического развития / О. М. Крупа // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики:Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції 27-28 травня 2010 р. -Х.: ФОП Александрова К.М., ВД «ІНЖЕК», 2010. - 300 с. - с. 90-93.

6. Крупа О. М. Пропозиції з вдосконалення законодавства зі стимулювання регіонального розвитку / О. М. Крупа // Конкурентоспособність та інновації: проблеми науки та практики: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції 11-12 листопада 2010 р. - Х.: ФОП Павленко О.Г., ВД "ІНЖЕК", 2010. - С. 58-61.

7. Крупа О.М. Особливості використання програмно-цільового методу для підтримки проблемних регіонів / О. М. Крупа // Materiały VI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technicami – 2010». - Volume 8. Economiczne nauki.: Premysl. Nauka I studia. - str. 5-7.

8. Крупа О.М. Діагностика соціально-економічного розвитку регіону / О. М. Крупа // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19-20 травня 2011 р. - Х.: ФОП

Александрова К.М.; ВД «ИНЖЕК». - С. 129-132.

АНОТАЦІЯ

Крупа О. М. Державна підтримка і стимулювання розвитку проблемних регіонів на основі цільових програм. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. - Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, 2011.

Дисертацію присвячено вдосконаленню теоретичного та методичного забезпечення державної підтримки і стимулювання соціально-економічного розвитку проблемних регіонів України. У роботі вдосконалено методичний інструментарій з оцінки економічного та соціального розвитку регіонів за рахунок визначення системи часткових показників та побудови компонент інтегральних показників економічного та соціального розвитку. Доведено, що отримані оцінки економічного та соціального дозволяють будувати відповідні матриці та ідентифікувати регіони з низькими рівнями економічного та соціального розвитку як проблемні.

У роботі розвинуті рекомендації з удосконалення механізму розробки та реалізації цільових програм підтримки проблемних регіонів країни, який має базуватися на п'яти взаємопов'язаних блоків: проблеми, цілі, ресурси, шляхи та контроль. Такий механізм має бути підкріплений ефективною системою моніторингу виконання цільових програм, що містить такі складові, як цілі та завдання, принципи, методи та індикатори, інтерпретація отриманої інформації, прогнозування потенційних змін.

Ключові слова: державна підтримка, стимулювання, соціально-економічний розвиток, проблемний регіон, цільова програма.

АННОТАЦИЯ

Крупа О. М. Государственная поддержка и стимулирование развития проблемных регионов на основе целевых программ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины, Харьков, 2011.

Диссертация посвящена усовершенствованию теоретического и методического обеспечения государственной поддержки и стимулирования социально-экономического развития проблемных регионов Украины. В работе представлено усовершенствование теоретико-методического инструментария оценки экономического и социального развития регионов. Такой инструментарий предполагает построение системы частных показателей, наиболее полно отражающих основные аспекты социально-экономического развития регионов страны, и последующее сведение этих показателей в базовые компоненты. Расчет интегральный показателей экономического и социального развития на основе базовых компонент, с учетом существующей в социально-экономических системах энтропии, позволяет строить соответствующие матрицы для позиционирования регионов в их квадрантах и выявления регионов, имеющих низкие уровни экономического и социального развития

для последующей идентификации их как проблемных.

В работе получили дальнейшее развитие методические рекомендации по усовершенствованию механизма разработки и реализации целевых программ поддержки социально-экономического развития проблемных регионов. Предложены основные блоки такого механизма: проблемы, цели, ресурсы, мероприятия, контроль. Каждый из приведенных блоков разделяется на первостепенные и второстепенные, что позволяет обосновать приоритетность мероприятий государственной поддержки развития проблемных регионов и обеспечить целевое использование государственных средств. Данный механизм предполагает внедрение эффективной системы мониторинга реализации целевых программ поддержки развития проблемных регионов, который содержит следующие элементы: цели и задания, принципы, методы и индикаторы, интерпретация полученной информации, прогнозирование потенциальных изменений.

В работе усовершенствована классификация целевых программ поддержки развития проблемных регионов путем использования иерархического метода классификации и выделения соответствующих уровней классификации. Критериями классификации являются уровень реализации, эффективность целевой программы, средства финансирования, направленность программных мероприятий.

Ключевые слова: государственная поддержка, стимулирование, социально-экономическое развитие, проблемный регион, целевая программа.

SUMMARY

Krupa O. M. State support and stimulation development of problem region on the basis of the having a special purpose programs. – Manuscript.

Dissertation on competition for candidate of economic sciences by speciality 08.00.03 - Economy and Management of National Farm. Research center of industrial problems of development of NAN of Ukraine, Kharkiv, 2011.

Dissertation is devoted perfection of the theoretical and methodical providing of state support and stimulation of socio-economic development of problem regions of Ukraine. A methodical tool is in-process improved from the estimation of economic and social development of regions due to determination of the system of partial indexes and construction component of integral indexes of economic and social development. It is well-proven that the got estimations economic and social allow to build the proper matrices and to identify regions with the low levels of economic and social development as a problem.

Recommendations are from the improvement of mechanism of development and realization of the having a special purpose programs of support of problem regions of country, that must be based on five connected blocks: problems, aims, resources, ways and control. Such mechanism must be supported by the effective system of monitoring of implementation of the having a special purpose programs, that contains such constituents, as aims and tasks, principles, methods and indicators, interpretation of the got information, prognostication of potential changes has been developed.

Key words: state support, stimulation, social-economic development, problem region, special purpose program.

Підписано до друку ..2011 р. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Обсяг 0,9 ум.-друк. арк.
Наклад 100 прим. Зам. № 56 Безкоштовно.

Надруковано в центрі оперативної поліграфії ТОВ „Рейтинг”
61002, Україна, м. Харків, вул. Сумська, 37,
т. 057 700-53-51, 714-34-26, 771-00-92, 771-00-96